

EEN EIGENAARDIG PERSONAGE : FREDERIK II VAN HOHENSTAUFEN

J. DE MEY

Opgeëist door hun T.V. in de week en door hun wagen tijdens het weekend voelen de meeste numismaten nog maar weinig voor historische opzoekingen. Bij gebrek aan tijd hebben ze een stuk van hun weetsgierigheid ingeboet. Ze beperken er zich meestal toe op hun etiketten de naam van de heerser en zijn regeringsperiode aan te brengen. Nochtans dekken deze namen soms eigenaardige personages. We zullen trachten u er aan te laten ontdekken.

Frederik II van Hohenstaufen (1194 - 1250) is een bijna legendarische keizer; een door zijn familie vergeten kleinzoon van keizer Frederik I Barbarossa, die dank zij zijn persoonlijke charme zonder slag of stoot een rijk heroverde dat zich van Sicilië tot de Baltische Zee uitstreckte. Een kruisvaarder ook, die vriendschap sloot met de mohammedanen, in vijandschap leefde met de paus en zijn leven eindigde met de reputatie van antichrist.

Frederik was de zoon van keizer Hendrik VI en van Constantia van Napels en Sicilië. Constantia was al in de veertig toen ze Frederik het leven schonk, en het gerucht verspreidde zich dat het kind niet van haar was. Daarom liet ze op de markt in Jasi (nabij Ancona, waar de geboorte had plaats gehad) een tent optrukken, waarin ze aan het volk haar met melk gevulde borsten toonde. Hendrik VI stierf aan dysenterie in 1197, toen Frederik drie jaar oud was. Enkele maanden na de dood van de keizer waren er in Duitsland reeds twee troonpretendenten. Constantia had noch de middelen, noch de wil om voor haar zoon aanspraak te maken op de keizerskroon. Ze

hield niet van de Duitsers en wenste dat haar zoon haar enkel in Napels en Sicilië zou opvolgen. Een jaar na haar echtgenoot overleed Constantia op haar beurt en bij testament benoemde ze de paus tot beheerder van haar rijk en tot voogd van het kind.

Frederik werd dan de speelbal van talloze intriges. Het pause-lijk beheer van het eiland maakte dat Frederik meestal geen roede duit had; de burgers van Palermo gaven hem om beurt te eten. In plaats van opgevoed te worden door wijze leraars deed hij zijn wetenschap op in de straat als autodidact met talent. Hij leerde in Sicilië op kleine schaal de krachten kennen die de machtsverhoudingen in Europa domineerden. De paus deed hem huwen met de tien jaar oudere Constantia van Aragon, reeds weduwe. De 500 ruiters, die ze als bruidsgeslacht meebrengt en die Frederiks enige hoop waren om de orde op het eiland te herstellen, stierven bijna allen aan een epidemie.

Intussen trof de Duitse keizer Otto IV voorbereidingen om Sicilië in te palmen. Dit was niet naar de zin van de paus, die kost wat kost wilde vermijden dat zijn gebieden ingesloten zouden worden door die van de keizer. Hij maakte gebruik van een geliefd pauselijks wapen: de kerkban. Daarop verklaarde een groep Duitse vorsten Otto vervallen van de troon en koos Frederik (als laatste afstammeling van de familie Hohenstaufen) tot keizer. Wanneer Otto dit bericht ontving stond hij juist klaar om de zeeënge van Messina over te steken. Hij maakte toen een kapitale fout: hij keerde onmiddellijk naar Duitsland terug in plaats van eerst zijn tegenstrever op Sicilië te gaan verslaan. Dit zou hem waarschijnlijk niet veel moeite hebben gekost; Frederik beschikte over slechts zeer weinig troepen - zijn boot om te vluchten lag klaar - en daarenboven hadden de islamieten op het eiland partij gekozen voor Otto. Frederik heeft deze spectaculaire ommekeer zijn leven lang als een mirakel beschouwd. En er volgde nog een "mirakel". Na een bewogen tocht door Italië, waar nog vele steden aan de zijde van Otto stonden, kwam hij in Duitsland toe met een klein gevolg en

zonder geld. Wanneer hij voor de poorten van Constanz verscheen werd daar juist Otto verwacht en de koks waren reeds het feestmaal aan het bereiden. De bisschop aarzelde om Frederik binnen te laten doch de pauselijke gezant, die Frederik vergezelde, herinnerde er aan dat Otto zich in de kerken bevond. Frederik werd plechtig ingebaa'd en Otto, die drie uur later toekwam, stond voor gesloten stadspoorten. Velen zagen hierin de vinger Gods en Frederik won gestadig aanhang. Was Otto eerst in Constanz toegekomen dan was Frederik misschien nooit keizer geworden. Otto verloor steeds meer bondgenooten en in 1215 verdreef Aken zijn vertegenwoordigers zodat Frederik wettelijk in de hoofdstad van het rijk kon gekroond worden.

Frederik II
Eigentijds portret uit *De arte venandi*

In tegenstelling tot de adel van zijn tijd, die enkel naar belangstelling had voor oorlog en jacht, was Frederik leergierig. Hij verzamelde een kring van dichters en wetenschapsmensen rond zich. Te Napels stichtte hij de eerste werkelijke universiteit die staatssteun ontving en te Salerno hervondte hij de beroemde school voor geneeskunde, die openstond voor studenten van beide geslachten; in zijn grenzeloze objectiviteit liet hij toe dat vrijdenkers, monniken, rabbijnen en muselmanen naast elkaar onderwezen. Hij vaardigde wetten uit die aan de armen en de zwakken rechten toekenden en de plichten van de staat tegenover hen bepaalden; wettelijke voorschriften verdedigden weduwen en wezen. Nooit tevoren verbood een wetgeving wet zoveel kracht aan de rijken om de lasten van de gemeenschap op de armen af te schuiven. Zelfs de slaven hadden in zijn rijk het recht zich te verdedigen voor een rechtbank in plaats van, zoals overal elders, te zijn overgeleverd aan de willekeur van hun bezitters. Meer nog, hij schafte de slavernij af op zijn eigen gronden. Zij die het wilden konden betere landbouwtechnieken komen leren op modelhoeven. Hij liet vele waterputten graven in droge streken, die in vruchtbare tuinen werden omgetoverd.

Castel del Monte
Een residentie van Frederik II

Men zou denken dat alles op wieltjes liep in een rijk met een dergelijk man aan het hoofd; dit was echter niet het geval. Door zijn kroning tot Duits keizer kreeg Frederik het Noorden van Italië in zijn bezit, terwijl het Zuiden reeds onder zijn gezag stond. Wat de pausen steeds hadden gevreesd was werkelijkheid geworden: de pauselijke staten waren omringeld. Hun reactie bleef dan ook niet uit en met alle middelen, ook de meest weerzinwekkende, trachtten ze Frederik ten onder te brengen.

In 1219 predikte paus Honorius III de vijfde kruistocht en drong er op aan dat de keizer er zou mee deelnemen. Frederik begreep wel dat het een voorwendsel was om hem van zijn rijk weg te lokken. Hij trachtte tijd te winnen en stelde jaar na jaar zijn vertrek uit. In 1227 kon hij niet langer meer wachten en verzamelde zijn leger in Brindisi. De pest brak echter uit bij de troepen en hijzelf werd ook ziek. Woedend excommuniceerde de paus hem. Het jaar daarop hervatte de keizer zijn kruistocht en dadelijk na zijn vertrek liet de paus zowel in Duitsland als in Italië opstanden tegen hem organiseren; ook liet hij berichten over de dood van Frederik rondstrooien en viel Sicilië binnen. Frederik behaalde in het Heilig Land talrijke overwinningen zonder echter steun te ontvangen van de tempeliers, die hun orders hadden gekregen van de paus. De keizer gebruikte dan maar zijn persoonlijke charme en zijn grote kennis van de Arabische taal en gewoonten om te onderhandelen met Saladin, de sultan van Egypte. Zo brak hij Jeruzalem en de burchten die de toegangswegen tot de Heilige Stad beheersten. De paus van zijn kant hield hem in de kerken en strooide de meest bizarre geruchten rond over deze "afvallige" keizer.

In de zomer van 1229 ontscheeptte Frederik in Italië en zijn tegenstanders vluchtten in allerijl. Indien hij dat zou gewild hebben had hij de vrede met de paus via de wapens kunnen afdwingen; hij beperkte er zich echter toe om over de vredesvoorwaarden te onderhandelen teneinde de paus geen prestigeverlies te laten lijden. De kerken werd opgeheven en er werd vrede gesloten. In 1234 kwam

zijn 20-jarige zoon Hendrik, opgestoot door de paus, in opstand in Lombardije. Frederik hoefde echter maar ter plekke te verschijnen om de rust te doen weerkeren; Hendrik werd gevangen gezet en na een poging om te ontsnappen werd hem zijn opvolgingsrecht ontnomen. Twee jaar later wisten pauselijke agenten een nieuwe opstand van Italiaanse steden te bewerken; ze werden in 1237 verpletterend verslagen en Frederik stelde zich opnieuw tevreden met redelijke vredesvoorwaarden. Daarna bestreden paus en keizer elkaar met manifesten en scheldwoorden. De paus haalde uit het Boek der Openbaring zijn inspiratie om de keizer te vergelijken met al de verschrikkingen van het mensdom; de keizer van zijn kant noemde zijn tegenstander "deze misdadige geest die zich paus noemt" en "verstoorder van de wereldvrede".

In 1241 stierf de paus, en de twintig maanden dat de Heilige Stoel onbezet bleef waren een periode van vrede in Italië. De nieuwe opvolger van Sint-Pieter, Innocentius IV, was zo mogelijk nog een hardnekkiger tegenstander van Frederik II. Vermits hij niet kon overwinnen met de wapens zocht hij zijn toevlucht in moord: hij kocht een aantal hovelingen, die Frederik tot zijn beste vrienden rekende, om en die trachtten de keizer en zijn zoon Enzo te vermoorden; toen dit mislukte poogde de persoonlijke arts van Frederik hem te vergiftigen. Al deze aanslagen wijzigden het karakter van de keizer; hij werd wantrouwig en hard. Zijn vijanden moesten nu niet naar rekenen op zijn medelijden en vaak trad hij tegen hen op met grote wreedheid.

De bron van zijn problemen lag in Rome; Frederik besloot tegen de paus te strijden. Deze nam de vlucht en stelde zich te Lyon onder de bescherming van de Franse koning. De koning van Frankrijk, de Heilige Lodewijk, probeerde te bemiddelen doch tevergeefs; de zaken waren te ver gegaan. Innocentius verspreidde het gerucht dat de keizer hem had willen vermoorden en riep een concilie bijeen. Frederik en zijn familie werden in de kerkban geslagen en vervallen verklaard van de keizerlijke troon. De kansen keerden: in Duitsland werd zijn zoon Conrad verslagen en Enzo werd gevangen

genomen in Bologna; hij stierf in gevangenschap. Een laatste maal scheen het lot Frederik gunstig gezind te zijn; hij heroverde Lombardije naar overleed dan plots aan een ziekte op 56-jarige leeftijd. In zijn ballingsoord Lyon formuleerde de paus een zeer "christelijke" bedenking bij het nieuws van de dood van Frederik: "Dat de hemel zich verheuge en dat de aarde feest vibre".

De numismatiek van Frederik II van Hohenstaufen kan op geografische basis in drie los van elkaar staande delen opgesplitst worden :

1. DUITSLAND

Frederik voelde zich meer Italiaan dan Duitser en had slechts een beperkte belangstelling voor het land van zijn voorouders; hij bracht er slechts korte bezoeken en liet het door proconsuls besturen. Deze stiefmoederlijke behandeling is ook terug te vinden bij zijn Duitse muntemissies: de Bracteaten en Pfennige zijn vrijwel gelijk aan die van zijn voorgangers.

II. NOORD - ITALIE

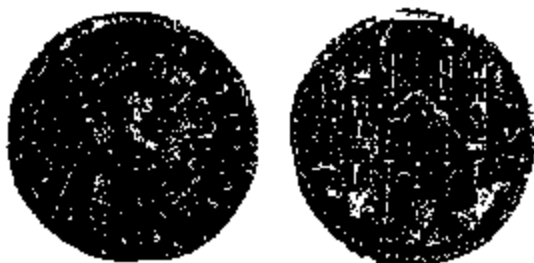
De voortdurande strijd tussen de Welfen en Gibelijnen was hier een hinderpaal voor de bloei en vernieuwing van de muntkunst, zodat over het algemeen slechts weinig belangwekkende munten geslagen werden. Bij de talrijke conventionele *denarii* komen exemplaren voor zonder besloten:

Andere vertonen nu afgewerkte portretten, vergelijkbaar aan die welke op de eigentijdse munten van Castilië en Engeland voorkomen:

De stad Bergamo tenslotte sloeg een denarius met een voor die tijd werkwaardig portret, dat echter niet dezelfde kwaliteit bezit als het portret dat op de Augustales voorkomt :

III. SICILIE

De muntslag van het koninkrijk Sicilië scheurde hoge artistieke toppen onder de regering van Frederik II. De emissies kunnen onderverdeeld worden in drie groepen, die overeenkomen met de stadia in zijn regering :

1. Minderjarigheid (1194 - 1208)

- A. Gouden Tazi en hun veelvouden, die de muntypes van de vorige regering behouden maar met "Frederik koning van Sicilië" als aangepast Eufisch omschrift.

Het kort gevoet kruis op de voorzijde komt in drie varianten voor :

B. Gouden Tari en hun veelvouden, met op de voorzijde een tweekoppige adelaar en een pseudo-Kufisch omschrift.

Soms (maar zeldzamer) komt een ééncoppige adelaar voor.

- C. Denarii in biljoen; op de voorzijde staat een adelaar met opengespreide vleugels en het opschrift + FREDERICVS, op de keerzijde een kort gevoot kruis en het opschrift + REX.SICILIE

2. Meerderjarigheid, als koning (1209 - 1220)

De gouden Tari en hun veelvouden uit deze periode kunnen in drie groepen onderverdeeld worden:

- A. In het veld op de voorzijde de letters F, FE, FR of FC; rondom, "Frederik koning van Sicilië" in Kufisch schrift.

De lettercombinaties in het veld op de voorzijde vertonen
taarrijke varianten:

B. In het veld op de voorzijde een éénkoppige gekroonde adelaar; rondom, een pseudo-Kuffische legende.

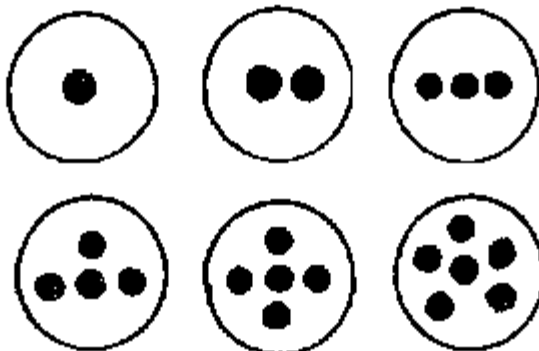
Verschillende combinaties van bolletjes links en rechts van de kop van de adelaar leveren ook hier een aantal varianten op :

C. In het veld op de voorzijde één of meerdere bolletjes; rondom, een legende in pseudo-Kufisch schrift.

Volgende configuraties van bolletjes komen voor :

De *denarii* in bijzoen kunnen eveneens in drie groepen onderverdeeld worden :

- A. Op de voorzijde een adelaar met opengespreide vleugels, omgeven door FREDERIC' REX of + FREDERICVS. R.; op de keerzijde een leliakruis met in elk kanton een meensikkel en een punt en met + C. REGINA of + CONSTANCIA. R. als omschrift.

- B. Op de voorzijde een adelaar met opengespreide vleugels, omgeven door + F. ROMANOR'; in het veld op de keerzijde $\begin{matrix} R \\ E \\ X \end{matrix}$, met ET SICILIE als omschrift.

- C. Op de voorzijde een adelaar met opengespreide vleugels, omgeven door FREDERICVS REX.; op de keerzijde een ster met zes punten met in elk kanton een bolletje en met ROM. SICILIE als omschrift.

3. Meerderjarigheid, als keizer (1220 - 1250)

- A. Gouden *Tari* en hun veelvouden, met een edelaar met openge-
spreide vleugels omgeven door P. IMPERATOR

Links en rechts van de kop van de edelaar komen variabele symbolen voor :

- B. *Augustales* en halve *augustales*.

Tijdens een van de zeldzame periodes dat er vrede heerste in zijn rijk (1230 - 1234) heeft Frederik II veel gerealiseerd. Het merendeel der wetten en reglementen waarover we het hadden dateert uit deze periode, en men kan zich afvragen wat hij had kunnen tot stand brengen indien hij over dertig rustige jaren had beschikt in plaats van zeven. De *Augustales*, die een lichtpunt vormen in de eerder aantoonige numismatiek van de keizer, zijn ook tijdens deze gouden periode ontstaan. Deze prachtlievende prins, die door zijn ideeën en daden drie eeuwen voor was op zijn tijd, creëerde een munt, de klassieke oudheid waardig. Het is niet overdreven om hier van een werkelijke renaissance te

gewagen in volle middeleeuwen : een terugkeer tot de klassieke vormgeving ten tijde van de kruistochten!

Deze stukken van 5,25 gram zuiver goud werden te Messina en te Brindisi geslagen vanaf 1231 en hadden een koers van $7 \frac{1}{2}$ Tari. Ze waren vervaardigd uit goud van $20 \frac{1}{2}$ karaat (tegen $16 \frac{1}{3}$ karaat voor de Tari).

Vz : Gelauwerde en gedrapeerde buste van de keizer naar rechts; arrond, CAESAR AVG - . IMP ROM

Kz : Een adelaar met opengespreide vleugels naar links; links en rechts van de omgewende kop van de adelaar een bolletje */; arrond, + FRIDB - RICVS

**/ De bolletjes naast de kop van de adelaar zijn eigen aan het exalior van Brindisi; op de te Messina vervaardigde exemplaren komen ze niet voor.*

Deze stukken waren rechtstreeks gefaspireerd door munten van keizer Augustus. Maar nog dan een lange bespiegeling toont een vergroting van de Augustale aan hoever Frederik II wel boven zijn tijdgenoten uitstak en waarom we meer over hem wilden weten.

De geschiedenis die tot ons is gekomen werd "gefilterd" en "herzien en verbeterd" door de kerkelijke censuur. Door het koren van het kaf te scheiden en door tussen de regels te lezen konden wij Frederik II postuum rehabiliteren.